

УДК 339.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.31>

Ковальова М.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій

ОСНОВЫ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИЗИКАМИ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано систему управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності та акцентовано увагу на тому, що зовнішньоекономічна діяльність є однією з ризикових сфер діяльності підприємства. Особлива важливість урахування ризиків у цій сфері пояснюється тим, що під час проведення зовнішньоекономічної операції відбувається складний процес переміщення значного обсягу грошових та товарно-матеріальних засобів, а також оборот юридичних документів з урахуванням особливостей міжнародного права, митного законодавства як мінімум двох країн тощо. Виокремлено основні джерела виникнення ризиків у зовнішньоекономічній діяльності та розглянуто поняття невизначеності. Обґрунтовано, що система управління ризиками в ЗЕД має бути інтегрована в загальну систему управління ризиками на підприємстві та швидко реагувати на зміни, що відбуваються як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі підприємства.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, ризик, невизначеність, управління ризиками, система управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності.

ОСНОВЫ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ковалёва М.Л.

В статье проанализирована система управления рисками во внешнеэкономической деятельности и акцентировано внимание на том, что внешнеэкономическая деятельность наиболее подвержена рискам. Необходимость повышенного внимания к рискам в этой сфере объясняется прежде всего тем, что при проведении внешнеэкономической операции происходит сложный процесс перемещения значительного объема денежных и товарно-материальных ценностей, а также оборот юридических документов с учетом особенностей международного права, таможенного законодательства как минимум двух стран и т. д. Выделены основные источники возникновения рисков во внешнеэкономической деятельности и рассмотрено понятие неопределенности. Аргументировано, что система управления рисками в ВЭД должна быть интегрирована в общую систему управления рисками на предприятии и быстро реагировать на изменения, происходящие как во внешней, так и внутренней среде предприятия.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, риск, неопределенность, управление рисками, система управления рисками во внешнеэкономической деятельности.

FUNDAMENTALS OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM IN THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Kovalova Mariia

In modern conditions of management almost any company carries out foreign economic activity. When making any business transaction there is always a probability of occurrence of a certain negative event, risk, namely foreign economic activity is the sphere of activity of the enterprise, which most inherent riskiness and uncertainty is, this is due primarily to the fact that during realization of any foreign economic activity it is carried out a rather complicated process of exchange of commodity and money resources between residents of at least One of the urgent tasks of management system in the enterprise is risk management and reduction of the probability of negative event occurrence, in particular in foreign economic activity. Risk, and the probability of deviation from the set goal, respectively, is directly related to uncertainty. Uncertainty is quite a broad concept, which actually reflects the impossibility of obtaining absolute knowledge about internal and external conditions of the enterprise functioning and one hundred percent forecasting of results of its activity. Under uncertainty that generates risk, they understand the situation, when there is not enough information about the structure and possible conditions of both the object of the study and the ambient of its environment. Risk Management System FEA The company is actually a subsystem of the overall system of management of the enterprise. That is, along with specific functions, also the general functions of management are implemented-the organization of the process, planning of activities, motivation of personnel, estimation of results, control of tasks fulfillment. The planning of foreign economic activity is an important analysis of the risk level of planned foreign trade operations and corresponding prediction of the dynamics of risk factors in the short and long term. These data are basis for the development of plans and strategies to reduce the impact of negative

consequences on the company's activities and economic results. The risk management system in foreign trade should be integrated into the overall risk management system in the enterprise and respond quickly to changes occurring both in the external and internal environment of the enterprise.

Keywords: foreign economic activity, risk, uncertainty, risk management, risk management system in foreign economic activity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання практично будь-яке підприємство здійснює зовнішньоекономічну діяльність. Під час здійснення будь-якої господарської операції завжди є ймовірність настання певної негативної події, тобто ризику, а саме зовнішньоекономічна діяльність є тією сферою діяльності підприємства, якій найбільш притаманні ризиковість та невизначеність. Пояснюється це передусім тим, що під час здійснення будь-якої зовнішньоекономічної діяльності здійснюється доволі складний процес обміну товарно-матеріальними та грошовими ресурсами між резидентами принаймні двох країн. Одним з нагальних завдань системи менеджменту на підприємстві є управління ризиками та зменшення ймовірності настання негативної події, зокрема в зовнішньоекономічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням принципів побудови системи управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності в загальній системі менеджменту підприємства займаються такі науковці, як Г.Ю. Разумей, М.М. Разумей [2], О.І. Баєва, О.О. Васильченко [3], Л.М. Шиманська [4], І.М. Михайловська, О.С. Мантур-Чубата [5] та ін. Проте сучасні соціально-економічні умови ставлять завдання вдосконалення системи управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності та пошуку нових методів мінімізації їхнього впливу на діяльність компанії у цілому.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення особливостей та принципів системи управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності на підприємстві як підсистеми системи менеджменту на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залежно від визначення сутності ризику та ранжування його ознак вчені-економісти під час дослідження ризиків на перший план виводять різні його прояви. Це може бути як сама подія, так і відхилення від поставленої мети або навіть сама діяльність.

У Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» визначено, що «ризик – ступінь ймовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами». Відповідно, управління ризиком – процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімального можливого ризику [1].

Проте більшість учених наголошує, що наявність ризику та вірогідність відхилення від поставленої мети безпосередньо пов'язані з невизначеністю.

Невизначеність є досить широким поняттям, яке фактично відображає неможливість отримання абсолютного знання про внутрішні та зовнішні умови функціонування підприємства та стовідсоткового прогнозування результатів своєї діяльності. Під невизначеністю, яка породжує ризик, розуміють передусім ситуацію, коли певною мірою не вистачає інформації про структуру та можливі стани як самого об'єкта

дослідження, так і оточуючого його середовища. Таким чином, невизначеність можна визначити як недостовірність, неоднозначність та невідомість. Недостовірність свідчить про наявність таких даних, що об'єктивно не відображають проблемну ситуацію. Невідомість означає повну або часткову відсутність інформації щодо певної проблемної ситуації. Причинами цього можуть бути також неповнота інформації, неструктурованість, неінтерпретованість, несприйнятливність, що, своєю чергою, значно ускладнює процес прийняття раціональних рішень [2].

Ризик фактично є складником невизначеності. Оскільки поняття невизначеності є загальним поняттям, яке оцінює небезпеку, то сам термін «ризик» часто інтерпретується як відчуття небезпеки. Аналізуючи ризик, необхідно виокремити ще одне поняття – «загроза». Загроза розглядається як сукупність явищ та чинників, які дестабілізують поточну ситуацію та можуть становити небезпеку для конкретної людини або суспільства.

Проте, незважаючи на очевидні негативні прояви ризику, можемо виділити й позитивні його функції:

- інноваційну – спонукання до пошуку нетривіальних шляхів розв'язання проблем, передусім економічних;
- регулятивну – допомагає побороти консерватизм та психологічні бар'єри під час прийняття нестандартних рішень;
- захисну – готовність до можливих невдач та адекватне сприйняття небезпечної ситуації;
- аналітичну – аналіз усіх альтернативних варіантів розвитку подій та відповідних варіантів рішень, вибір найбільш рентабельного та найменш ризикованого.

Чинники, які впливають на можливість та вірогідність виникнення ризику, можна поділити на дві великі групи:

- внутрішні – виникають у процесі діяльності підприємства;
- зовнішні – існують за межами підприємства.

Управління ризиками – це системний підхід до виявлення, аналізу, мінімізації та моніторингу ризиків. Управління ризиком можна поділити на чотири етапи:

1. Виявлення ризиків.
2. Аналіз та розстановка пріоритетів.
3. Мінімізація ризиків та підготовка відповідних звітів.
4. Моніторинг ситуації.

Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) – це одна зі сфер діяльності підприємства, що найбільше піддається ризикам. Особлива важливість урахування ризиків у цій сфері пояснюється тим, що під час проведення зовнішньоекономічної операції відбувається складний процес переміщення значного обсягу грошових та товарно-матеріальних засобів, а також оборот юридичних документів з урахуванням особливостей міжнародного права, митного законодавства як мінімум двох країн тощо. Отже, під ризиком ЗЕД розуміють можливість зниження розрахункової прибутковості від проведення зовнішньоторговельної операції.

Серед багатьох джерел виникнення ризиків ЗЕД можна виокремити основні:

– процедура укладання та підписання зовнішньоекономічного контракту з урахуванням особливостей міжнародного права та національного законодавства принаймні двох країн;

– логістика перевезень;

– порядок проведення розрахунків між покупцем та продавцем;

– процедура митного оформлення в країні експортера та імпортера, можливого транзиту через треті країни.

Для управління ризиками використовуються різні методи та засоби, які дають змогу з певною вірогідністю прогнозувати настання ризику та, відповідно, мінімізувати можливі збитки. Отже, під час розроблення системи управління ризиками ЗЕД доцільно скласти такий алгоритм дій:

1. Аналіз закордонних ринків, на які планує вийти підприємство, та основних конкурентів на цих ринках.

2. Аналіз діяльності майбутніх закордонних партнерів.

3. Аналіз митного законодавства своєї країни та країни-партнера.

4. Розроблення стратегії та вибір методів управління майбутніми ймовірними ризиками.

Об'єктами управління ризиками ЗЕД у цьому разі є виробничі операції, технології, інформація, ресурси, процеси у макро- та мікросередовищі; засоби управління – методи та принципи діяльності підприємств у транснаціональному середовищі; контроль рівня ризику. Одним із ключових елементів у побудові системи управління ризиками ЗЕД є вибір суб'єктів управління, тобто безпосередніх виконавців: працівників, відділів та департаментів управління ризиками ЗЕД [3].

Система управління ризиками ЗЕД на підприємстві є фактично підсистемою загальної системи менеджменту підприємства. Тобто поряд зі специфічними функціями реалізуються також і загальні функції менеджменту: організація процесу, планування діяльності, мотивація персоналу, оцінка результатів, контроль над виконанням поставлених завдань. Відповідно до специфіки поставлених завдань, метою здійснення контролю рівня ризику є виявлення загрозливих тенденцій із погляду економічних інтересів суб'єкта господарювання, котрі в однаковому ступені стосуються і фінансово-господарського механізму підприємства, і середовища його функціонування. При цьому сфера управління ризиками ЗЕД не обмежується суто сферою міжнародних економічних відносин, оскільки необхідно враховувати не тільки

особливості ринку закордонного, а й урахувати ситуацію на вітчизняному ринку, яка може опосередковано вплинути на реалізацію стратегії на зовнішніх ринках. Таким чином, під час планування зовнішньоекономічної діяльності важливими є аналіз рівня ризику запланованих зовнішньоекономічних операцій та відповідне прогнозування динаміки розвитку чинників ризику в короткостроковому та довгостроковому періодах. Саме ці дані є підґрунтям для розроблення планів та стратегії щодо зменшення впливу негативних наслідків на діяльність підприємства та його економічні результати. Здійснюється узгодження діяльності складників підсистеми управління ризиком з урахуванням цілей та завдань ЗЕД суб'єкта господарювання [4].

Таким чином, доходимо висновку про необхідність створення на підприємстві відповідного органу управління ризиками (передусім ЗЕД) – ризик-менеджменту. Досвід великих закордонних корпорацій свідчить про необхідність наявності в штаті ризик-менеджера, у зоні відповідальності якого – управління ризиками та розроблення методів щодо мінімізації їхнього впливу на діяльність підприємства та який входить до складу топ-менеджменту компанії. Саме ризик-менеджер разом із відповідними спеціалістами приймає участь у прийнятті ризикових рішень та шукає способи уникнення небажаних ризиків. Саме у сфері діяльності департаменту (або відділу) з управління ризиками ЗЕД знаходиться пошук розв'язків практичних питань, пов'язаних із виявленням ризику ЗЕД, подальшим веденням статистики щодо виникнення ризиків, розробленням та реалізацією заходів із мінімізації збитків, здійсненням страхової діяльності [5]. Отже, основна місія ризик-менеджера та його підрозділу – відстеження ймовірності виникнення і впливу ризику ЗЕД та розроблення заходів щодо його нейтралізації або мінімізації впливу на подальшу діяльність підприємства, враховуючи всю низку зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на вірогідність настання небезпечної ситуації.

Висновки з проведеного дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства є найбільш ризикованою для компанії, оскільки під час здійснення будь-якої зовнішньоекономічної операції необхідно враховувати не тільки ситуацію на локальному ринку та вимоги законодавства країни базування, а й особливості світового ринку і закордонного бізнес-партнера та законодавства, передусім митного, іншої країни та вимоги міжнародного права, а також аспекти міжнародної логістики. Отже, система управління ризиками в ЗЕД має бути інтегрована в загальну систему управління ризиками на підприємстві та швидко реагувати на зміни, що відбуваються як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі підприємства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2245-14> (дата звернення: 05.04.2020).
2. Аналіз ризиків у митній справі : навчальний посібник / Г.Ю. Разумей, М.М. Разумей. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. 245 с.
3. Баєва О.І., Васильченко О.О. Особливості управління ризиками в логістиці зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник Мукачівського державного університету*. 2018. № 18. С. 17–21.
4. Шиманська Л.М. Модель управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 10. С. 206–209.

5. Михайловська І.М., Мантур-Чубата О.С. Організаційно-функціональна структура відділу ризик-менеджменту зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3(3). С. 161–164.
6. Вербіцька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Сталій розвиток економіки*. 2013. № 5(22). С. 282–291.
7. Башинська І.О., Полещук А.А., Мотова А.В. Удосконалення системи управління ризиками на підприємстві. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 17. С. 91–94.
8. Закомлістов С.В. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 13. С. 55–56.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro obiekty pidvyshchenoi nebezpeky» vid 18.01.2001. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2245-14> (accessed 05 April 2020).
2. H. Yu. Razumei, M. M. Razumei. (2017) Analiz ryzykiv u mytnii spravi : navchalnyi posibnyk. [Customs risk analysis: a textbook]. Dnipro: Universytet mytnoi spravy ta finansiv. (in Ukrainian)
3. Bayeva O. I., Vasyl'chenko O. O. (2018) Osoblyvosti upravlinnya ryzykamy v lohistytsi zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti. [Features of risk management in logistics of foreign economic activity]. *Mukachiv's'kyi Derzhavnyy universytet*, 18, 17–21. (in Ukrainian)
4. Shymanska L. M. (2014) Model upravlinnia ryzykamy u zovnishnoekonomichnii diialnosti pidpriumstva. [Model of risk management in foreign economic activity of the enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 10, 206–209. (in Ukrainian)
5. Mykhailovska I. M., Mantur-Chubata O. S. (2015) Orhanizatsiino-funktsionalna struktura viddilu ryzyk-menedzhmentu zovnishnoekonomichnoi diialnosti na pidpriumstvi [Organizational and functional structure of the risk management department of foreign economic activity at the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 3, 161–164. (in Ukrainian)
6. Verbitska I. I. (2013) Ryzyk-menedzhment yak suchasna systema upravlinnia ryzykamy pidpriumnytskykh struktur. [Risk management as a modern system of risk management of business structures]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: Mizhnarodnyi nauково-vyrobnychi zhurnal*, 5(22), 282–291. (in Ukrainian)
7. Bashynska I. O., Poleshchuk A. A., Motova A. V. (2017) Udoskonalennia systemy upravlinnia ryzykamy na pidpriumstvi. [Improvement of enterprise risk management system]. *Naukovyi zhurnal «Prychornomorski ekonomichni studii»*, 17, 91–94. (in Ukrainian)
8. Zakomlystov S. V. (2009) Upravlinnia ryzykamy zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriumstva [Risk management of foreign economic activity of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 13, 55–56. (in Ukrainian)

E-mail: kovalova1503@gmail.com